

El Diccionari de la llengua catalana de l'Institut d'Estudis Catalans com a eina en la correcció i la redacció de textos

CAROLINA SANTAMARIA I JORDÀ
*Lingüista de les Oficines Lexicogràfiques
de la Secció Filològica*

1. Què són els diccionaris

Els diccionaris són un producte polimòrfic, polivalent: d'una banda, són eines lingüístiques, culturals i comercials. I de l'altra, són testimonis del referment d'una llengua. Serveixen tant per aprendre com per ensenyar una llengua i una cultura.

Darrere de tot diccionari hi ha una cultura, una tradició i una determinada concepció del llenguatge, és a dir, una visió del que és o del que ha de ser una llengua. En la llista de paraules continguda en un diccionari es reflecteix la imatge de la llengua que tenen els seus autors (més o menys oberta, més o menys marcada, més o menys propensa a rebutjar o a acceptar determinades interferències) i es transmeten uns determinats valors culturals, una concepció específica del món i uns determinats models ideològics.

2. Tipus de diccionaris

Els factors que determinen la diversitat de diccionaris que podem trobar són múltiples: la fesomia lingüística del diccionari, els destinataris, el valor social, l'exhaustivitat, el nombre de llengües que conté, la funció per a la qual ha estat elaborat, etc.

Des del punt de vista del valor social, podem distingir entre diccionaris amb valor explícitament normatiu (el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut, DIEC); diccionaris implícitament normatius, orientadors de l'ús (com ara els dic-

cionaris escolars o el *Diccionari de la llengua catalana* d'Enciclopèdia Catalana), i diccionaris volgudament descriptius (com, per exemple, el *Diccionari català-valencià-balear*, d'Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll). Un diccionari descriptiu recull paraules i expressions reals d'una llengua; un diccionari normatiu recull paraules i expressions d'una llengua considerades correctes per un organisme que té prou representativitat i autoritat per determinar-ne la correcció.

3. Els diccionaris normatius

Des del punt de vista de l'estructura lingüística, els diccionaris normatius no es distingeixen dels altres tipus de diccionari general monolingüe. Allò que fa que siguin especials és el valor social que se'ls atribueix. Un diccionari normatiu estableix els límits de la llengua correcta, té la capacitat de fixar allò que es considera correcte. És evident, doncs, que aquesta funció del diccionari normatiu s'ha de reflectir en la selecció de les informacions que inclou: recull la forma i el significat de les paraules reconegudes com a pròpies i generals de la llengua, els mots correctes i identificats com a genuïns.

Aquesta capacitat del diccionari normatiu per fixar allò que és correcte li és conferida únicament per la societat, amb el reconeixement normatiu de la institució que el proposa. Aquest reconeixement es fa, necessàriament, a través de l'acceptació d'una autoritat normativa com són, per exemple, les acadèmies de la llengua.

Un diccionari elaborat per una acadèmia és normatiu únicament si la mateixa acadèmia el defineix com a normatiu de manera explícita i clara.

4. Característiques generals del DIEC

El projecte d'actualització del *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra (DGLC) s'ha fet realitat a l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), que després d'anys de clandestinitat i funcionament precari, recuperarà la seva activitat, sobretot a partir del 1989, any en què s'aprovaren els nous Estatuts de la institució.

El 1991 el Parlament de Catalunya va aprovar la Llei sobre l'autoritat lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans, just quan ja feia uns mesos que la Secció Filològica, en una sessió plenària, havia decidit d'abocar els seus esforços, els de les Oficines Lexicogràfiques i els de totes les seccions de l'Institut en l'elaboració d'un nou diccionari normatiu, que havia de ser la revisió i l'actualització del *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra.

Seixanta anys després de l'aparició del diccionari de Fabra era evident que el DGLC no cobria suficientment les necessitats de la llengua moderna i que calia proporcionar als parlants un diccionari normatiu més modern, d'acord amb les necessitats de la societat actual, per orientar-los en l'ús correcte de la llengua. El nou diccionari, el *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC, és la resposta que l'Institut d'Estudis Catalans dóna a la demanda social d'actualització de la normativa lèxica, és el *diccionari normatiu* de la llengua catalana.

Afirmar que el DIEC és el *diccionari normatiu* de la llengua catalana vol dir que conté una mostra representativa i àmplia dels mots correctes i identificats com a mots catalans, la mostra que l'Institut ha sancionat fins ara (cap diccionari no pot recollir la totalitat dels mots correctes d'una llengua, perquè aquesta totalitat sempre és molt vasta i, per tant, impossible d'inventariar exhaustivament). Així, totes les informacions que inclou són correctes perquè han estat explícitament acceptades com a correctes per l'IEC.

Inclou totes les paraules i expressions correctes d'una llengua? No, perquè seria excessivament vast.

Tot el que no inclou és necessàriament incorrecte? No. Molts mots no són al diccionari (alguns derivats, per exemple) perquè es poden deduir de les regles lèxiques que tot parlant natiu coneix. Només són clarament incorrectes aquelles paraules i aquells usos de les paraules que la institució normativa ha exclòs explícitament.

Que una paraula no sigui al DIEC pot voler dir que no ha estat considerada, o no ha estat discutida, que no ha estat consensuada, o que no ha estat acceptada per l'IEC. Si hi és, és correcta. Si ha estat rebutjada expressament, és incorrecta.

El DIEC havia de ser una *obra institucional*, és a dir, fruit del treball col·lectiu dels diversos estaments de l'Institut i aprovat i assumit pel Ple de la institució.

També havia de ser *l'actualització del DGLC*. Per tant, no s'havia de fer a partir de zero, sinó combinant els materials constituïts a l'IEC en l'època de Fabra i les aportacions lexicogràfiques dels anys trenta ençà.

Per tal de *cobrir les necessitats comunicatives actuals*, el DIEC presenta una variació lèxica força significativa, tant en l'eix *geogràfic*, reflectint els parlars de les diverses zones, com en l'eix *social i estilístic*, deixant constància de l'ús de la llengua en les diverses situacions de la vida quotidiana. Recull també els termes d'especialitat necessaris en una societat moderna, aquells que permeten a un usuari mitjanament culte d'expressar-se sense dificultats, fent prevaler, però, per

damunt de tot, la idea de la unitat de la llengua, variada geogràficament i socialment, però una en conjunt.

5. Què hi ha darrere del DIEC?

a) D'una banda, una base de dades lexicogràfica. La constitució d'aquesta base fou una tasca prèvia, atès que havia de ser l'eina fonamental per poder treballar racionalment i sistemàtica en totes les fases del projecte. Aquesta base es dissenyà al Centre d'Estudis i Desenvolupaments Informàtics de l'IEC (CEDI) pensant sobretot en l'actualització del DGLC, però sense oblidar que havia d'esdevenir una eina útil per a altres projectes de caràcter lexicogràfic.

En aquesta base s'introduïren el DGLC, les llistes de supressions, modificacions i addicions publicades en els *Documents de la Secció Filològica*, i altres fonts de lèxic general i de lèxics especialitzats: diccionaris de llengua general, fonts de dialectalismes, fonts d'argot, fonts de terminologia, fonts de neologismes i fonts de propostes dels mitjans de comunicació. A partir de totes les fonts introduïdes es féu la selecció de les informacions que havien de formar part del DIEC.

Vegem a continuació algunes dades quantitatives de la base de dades de les Oficines Lexicogràfiques:

Nombre de registres de la base de dades.....	109.012
Nombre de fonts introduïdes.....	113
— fonts de lèxic no marcat.....	29
— fonts de dialectalismes	7
— fonts d'argot	8
— fonts de terminologia.....	69

b) Uns criteris per a l'elaboració del DIEC. Per a l'establiment d'aquests criteris calgué, en primer lloc, analitzar detalladament el DGLC. Així, es procedí a l'elaboració de diversos estudis sobre el diccionari de Fabra.

No podem oblidar que el DIEC no és un diccionari fet de nou; que s'ha elaborat a partir del DGLC de Fabra. El DGLC n'ha estat el canemàs, el punt de partida. És un diccionari fruit d'un pacte entre la tradició lexicogràfica de Fabra i l'evolució del temps. Per tant, per fixar els criteris lexicogràfics del DIEC, havíem de partir, necessàriament, dels criteris lexicogràfics del DGLC, amb l'inconvenient que aquests criteris no eren escrits enlloc i, per tant, s'havien

d'inferir de l'anàlisi directa del diccionari de Fabra. Els estudis sobre el DGLC (aproximadament, un centenar) se centraren en quatre aspectes del diccionari ben diferenciats:

- 1) Estudis sobre les entrades.
- 2) Estudis sobre el contingut dels articles.
- 3) Estudis sobre l'estructura dels articles.
- 4) Estudis d'estil i tipogràfics (qüestions gràfiques, qüestions d'estil i qüestions gramaticals).

L'elaboració de tots aquests estudis fou possible gràcies al fet que ja s'havia constituït la base de dades lexicogràfica de què hem parlat abans, que va permetre fer recerques sistemàtiques en el text del DGLC. Aquesta anàlisi va permetre de fer explícits els criteris lexicogràfics i lingüístics que, presumiblement, es van fer servir en l'elaboració del DGLC. Un cop fets explícits els criteris del DGLC, les OL van fer propostes de criteris per al DIEC:

- 1) Criteris sobre les entrades (criteris de selecció, criteris de representació).
- 2) Criteris sobre el contingut dels articles (etimologia, informacions morfològiques, categoria gramatical, definició, valoració semàntica, exemples, marques d'ús, nomenclatura complementària —subentrades—).
- 3) Criteris sobre l'estructura dels articles.
- 4) Criteris sobre qüestions d'estil i tipografia (per a l'edició).

De vegades, la proposta suggeria mantenir el criteri del DGLC; d'altres vegades, però, es proposava de modificar-lo. Les propostes de les Oficines es passaven a la CL i a la SF perquè fossin aprovades. Després de comparar els criteris de Fabra amb les exigències de la lexicografia actual, la Comissió Lexicogràfica i la Secció Filològica van acordar quins serien els criteris per al nou diccionari.

c) Darrere del DIEC també hi ha una actualització important de la nomenclatura del DGLC. Calia ampliar la nomenclatura del Fabra en tots els tipus de lèxic: lèxic comú, terminologia, argot, dialectalismes. S'establí, per a cada tipus de lèxic, un determinat procés de selecció i es determinaren els responsables de cada selecció.

Els membres de la Secció Filològica van seleccionar entrades i continguts per als articles de lèxic comú, de variants geogràfiques i de variants socials, i en van proposar de nous.

Els criteris per a la selecció de lèxic comú (incloent-hi argot i manlleus) eren fonamentalment tres:

— Necessitat d'ús: en quines fonts apareix el mot en qüestió? Té sinònims, aquest mot, en el diccionari?

— Recurs de formació: és un mot genú? O bé es tracta d'un mot manllevat?

— Registre a què pertany: quin grau d'especialització té? Pertany al lèxic comú? És un mot d'argot?

Vegem ara una mostra de mots de lèxic comú acceptats:

benzinera	blocar	narcotràfic
alarmisme	anecdolari	perepunyetes
cremós -osa	delictiu	radiooient
espantaocells	fabrià -ana	requadre
generacional	migradesa	videoteca
sexisme	tabulador	xarcuteria
virginal	voluntarista	

Pel que fa als mots de lèxic comú rebutjats, vegem-ne també uns exemples:

MOT REBUTJAT	MOTIU
abonyegat -ada	participi passat de abonyegar
alcaldable	és un mot predictable a partir de alcalde
macat -ada	participi passat de macar
arreglo	manlleu innecessari
mermelada	la forma correcta és melmelada
costipat	la forma correcta és constipat
parada cardíaca	ja hi ha aturada cardíaca
decaiguda	mot predictable a partir de decaure
policial	ja hi ha policíac
estar de més	calc innecessari, hi ha expressions sinònimes més genuïnes
posavasos	es considerarà que la forma no era prou clara
sisplau	la forma correcta és si us plau
formatejar	ja s'ha acceptat formatar
xarbotós	adjectiu predictable a partir de xarbotar

Les decisions sobre els mots d'argot també foren preses en el si de la Comissió de Lexicografia i de la Secció Filològica.

Mostra de mots d'argot acceptats:

adinyar	follar
cagarel·la	guipar
cangueli	porro
clapada	tabarra
conya	titola
culer	xona
d'estranguis	

Mostra de mots d'argot rebutjats:

abutxarar	grillat -ada
bimba	meublé
birlar	trola
cabrejar	xiripa
fardar	xivar
flipar	xurra

Mostra de dialectalismes que la Secció Filològica acceptà:

almanco	horabaixa
calcetí	mançana
coça	matxo
engronsador	romer
enxaneta	xampurrar

Mostra de variants dialectals rebutjades:

alberjó	galoi
bavorada	llestar
burreria	mobila
empisar	peganya
escarbar	tomversa
escarranxat	xorquer
esgronsar	

La selecció dels termes d'especialitat la dugueren a terme els especialistes de les seccions i de les societats filials de l'IEC i, en alguns casos, col·laboradors externs. Mostra de termes seleccionats:

1. ÀREES CIENTÍFIQUES I TÈCNIQUES

biònic	leptó
bit	maquinari
escàner	algoritme
buròtica	implementació
programari	xip

2. ÀREES BIOLÒGIQUES

dopatge	seropositiu
ecografia	biodegradació
drogoaddicció	ecosistema
transgènic	mutant
retrovirus	artroscòpia

3. ÀREES SOCIALS

cinemateca diferit
 esculturació rumba
 musicòleg vibrafon
 autogestió correfoc
 cantautor cúter

4. ÀREES GENERALS

bíter liquidora
 profiterola xandall
 pastisset pizza
 aerosol trenca
 dossier

Mostra de manlleus acceptats:

anorac	bodegó	ral-li	sidecar
casset	eslip	tòner	trago
fax	grogui	vieira	xèrif
míssil	nàpia	xovinisme	zombi
pàrquing	pedigrí	ravioli	sorbet

Mostra de manlleus rebutjats:

MOT REBUTJAT	MOTIU
batí	innecessari, ja hi ha bata
calentar	innecessari, ja hi ha escalfar
doping	innecessari, s'ha acceptat dopatge
harakiri	xenisme poc freqüent, amb problemes formals
politburó	molt usat en una determinada època, però ara en desús

Mostra d'entrades pendents (no rebutjades):

MOT PENDENT	MOTIU
ciutadanatge <i>m.</i> Condició de ciutadà.	s'ha de reconsiderar per a la 2a edició si realment cal donar d'alta aquest mot en el DIEC, tenint en compte que ja hi ha <i>ciutadania</i> , amb una definició equivalent
stop <i>m.</i> Senyal de circulació que adverteix de l'obligació d'aturar el vehicle. Paraula que indica la separació de frases en la redacció de telegrams.	queda pendent per a la 2a edició decidir amb quina grafia s'ha d'introduir en el DIEC aquest manlleu

Fins aquí, doncs, la part de la meva exposició dedicada a l'ampliació que suposa el DIEC respecte del DGLC: en resum, la nomenclatura ha augmentat en més de 25.000 unitats noves, de les quals aproximadament 17.000 són entrades i 8.000, subentrades.

Dades quantitatives generals:

— Nombre d'articles del nou diccionari normatiu.....	67.566
— Nombre d'accepcions del nou diccionari normatiu	120.000
— Nombre de definicions del nou diccionari normatiu.....	103.000
— Nombre de subentrades del nou diccionari normatiu.....	17.000
— Nombre d'exemples del nou diccionari normatiu.....	44.000

Dades quantitatives per tipus de lèxic:

Argot

— Nombre d'articles amb informacions d'argot.....	50
— Nombre de subentrades d'argot.....	160

Dialectalismes

— Nombre d'articles amb informacions de variants dialectals.....	1.800
--	-------

Terminologia

— Nombre d'articles que tenen com a mínim una accepció terminològica	25.000
--	--------

<i>Manlleus</i>	1.500
-----------------------	-------

d) Darrere del DIEC també hi ha una certa reforma ortogràfica que ha comportat modificacions a les entrades del DGLC: incorpora canvis ortogràfics importants, com ara el que afecta l'ús del guionet i el criteri sobre la grafia dels compostos i derivats de mots que presenten etimològicament una essa inicial seguida de consonant. Però no són els únics, tot i que sí que són els que han provocat més polèmica.

1. CRITERI SOBRE LA GRAFIA DELS COMPOSTOS I DERIVATS DE MOTS QUE PRESENTEN ETIMOLÒGICAMENT UNA ESSA INICIAL SEGUIDA DE CONSONANT

<i>Abans</i>	<i>Ara</i>	<i>No canvien de grafia</i>
autostopista	autoestopista	iugoslau
infraestructura	infraestructura	txecoslovac
rescalf	reescalf	substrat
sobrestant	sobreestant	arteriosclerosi
sotascriure	sotaescriure	

2. NOMS EN «-ES»

<i>Abans</i>	<i>Ara</i>
àlias	àlies
atlas	atles
bòreas	bòrees
càrdias	càrdies

3. EL CRITERI DEL GUIONET

<i>Abans</i>	<i>Ara</i>	<i>Casos conflictius</i>
ex-ministre	exministre	exportador
vice-gerent	vicegerent	ex-Iugoslàvia
greco-romà	grecoromà	ciència-ficció
político-social	politicosocial	
col-i-flor	coliflor	
vist-i-plau	vistiplau	

4. LES FORMES SUFIXADES

<i>Abans</i>	<i>Ara</i>	<i>Abans</i>	<i>Ara</i>
-almia <i>exoftalmia</i>	-àlmia <i>exoftàlmia</i>	-fil·lia <i>anisofil·lia</i>	-fil·lia <i>anisofil·lia</i>
-facient <i>algefacient</i> <i>estupefacient</i>	-faent <i>algefaent</i> <i>estupefaent</i>	-falia <i>acefalia</i> <i>hidrocefalia</i>	-fàlia <i>acefàlia</i> <i>hidrocefàlia</i>
-fagia <i>antropofagia</i> <i>autofagia</i>	-fàgia <i>antropofàgia</i> <i>autofàgia</i>		

5. L'ACCENTUACIÓ

<i>Abans</i>	<i>Ara</i>
albixeres	albíxeres
cartabò	cartabó
èfod	efod
gòndola	góndola

6. ELS ACABATS EN «-EDRE»

<i>Abans</i>	<i>Ara</i>
holòedre	holoedre / holòedre
octàedre	octaedre / octàedre
tetràedre	tetraedre / tetràedre

7. L'ADAPTACIÓ DE CULTISMES

<i>Abans</i>	<i>Ara</i>
adiaforia	adiafòria
agalàccia	agalàxia
caròtida	caròtide

8. L'ADAPTACIÓ DE MANLLEUS

<i>Abans</i>	<i>Ara</i>
adàgio	adagio
beige	beix
biberon	biberó
brioche	brioix
cocktail	còctel
wàter	vàter

9. ALTRES

<i>Abans</i>	<i>Ara</i>
eixarmar	eixermar
arúspex	harúspex
fuixarda	foixarda
numiforme	nummiforme
pantalon	pantaló
ribet	rivet

e) Finalment, el DIEC també és una revisió i una ampliació del contingut dels articles del DGLC. En aquest sentit, cal dir que el nou diccionari ha comportat l'addició d'accepcions, de subentrades i d'exemples.

El nombre d'accepcions noves és de 30.000; també conté 6.000 exemples i 8.000 subentrades més que el diccionari de Fabra.

6. La segona edició del DIEC

Actualment les Oficines Lexicogràfiques treballen en la segona edició del DIEC. Algunes de les tasques que s'estan duent a terme en aquests moments són:

- la numeració de les accepcions,
- la reordenació d'accepcions i
- el marcatge dels verbs pronominals per tal d'indicar si són, a més a més, transitius o intransitius.